

UDK 811.163.4'367.633

Izvorni naučni rad

Miomir ABOVIĆ (Tivat)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

miomir.abovic@fcjk.me

EKSTENZIJA ZNAČENJA KOD PRIJEDLOGA; NEPRIMARNO ZNAČENJE PRIJEDLOGA *OSIM*; *PORED*, *KOD*, *KRAJ*, *MIMO* I PRIJEDLOGA *DO* U B/CG/H/S JEZIKU

U radu ćemo se baviti neprimarnim značenjem, u smislu pravca semantičkog razvoja, određenih prijedloga i grupa prijedloga u B/CG/H/S jeziku. Nastojaćemo opisati mehanizme nastanka neprimarnih značenja kod tih prijedloga (i grupa prijedloga), značenja koja konstatuju manje-više svi relevantni gramatički priručnici B/CG/H/S jezika, ali ne pokušavaju objasniti njihov nastanak.

Ključne riječi: *prijedlozi*, *značenje*, *semantički razvoj*, *genitiv*, *ekseptivnost*, *aditivnost*, *aditivnost*, *koncesivnost*

Prijedlozi se kao vrsta riječi svrstavaju u takozvane suznačne riječi koje su karakteristične po tome „što im je značenje u manjoj mjeri leksičko, a u puno većoj mjeri gramatičko ili pragmatičko, uopćeno, ovisno o značenju drugih riječi s kojima se te riječi pojavljuju u sklopu većih sintaktičkih jedinica“ (Pranjeković 2013: 172). O relacionom karakteru prijedloga kao vrste riječi govori i D. Klikovac: „Predlozi su, kako je to dobro poznato, relacione reči: pokazuju odnos između dvaju ili više objekata“ (Klikovac 2000: 19). Suznačnost prijedloga, međutim, posebnog je tipa: „Oni (prijedlozi, prim. M. A.) načelno pripadaju suznačnim riječima, ali se njihova suznačnost ne sastoji u neodređenosti i(li) nedostatnosti leksičkoga značenja (kao npr. kod zamjenica), nego je izrazito sintaktičke naravi jer prijedlozi služe za konkretizaciju pojedinih kosih padeža, pa su u tom smislu vezani za kategoriju padeža, mogu se čak smatrati svojevrsnim potpadežima. Oni su, moglo bi se reći, u leksičkom smislu potpuni utoliko što manje ili više jasno naznačuju tip prostornoga (npr. *po*, *u*, *pod*, *nad*), vremenskoga (npr. *prije*, *poslije*, *nakon*, *uoči*) ili nedimenzionalnoga odnosa (npr. *zbog*, *glede*, *usprkos*, *poput*), ali se njihova suznačnost sastoji u tome što takvih odnosa nema bez jedinica kojima se ozna-

čuju predmeti (tj. bez padežnih oblika)“ (Pranjковиć 2013: 176). S obzirom na to da su prijedlozi „u leksičkom smislu potpuni“, a da je njihova suznačnost „sintaktičke naravi“ i da se „ne sastoji u „neodređenosti i(li) nedostatnosti leksičkog značenja“ njima je, kao i bilo kojoj drugoj punoznačnoj vrsti riječi, imanentan transfer značenja. Upravo taj fenomen, transfer značenja kod pojedinih prijedloga i grupa prijedloga u B/CG/H/S jeziku u okviru određenih prijedložno-padežnih konstrukcija, biće i predmet ovog rada.

Prvi prijedlog kojim ćemo se u ovom radu pozabaviti jeste prijedlog **osim** u prijedložno-padežnoj konstrukciji **osim + G** u značenju koje taj prijedlog ima u primjerima poput sljedećih: *Rukopis, osim tekstova koji su objavljeni u Crnogorskom književnom listu... sadrži i nove važne priloge...* (Vijesti, 7. 4. 2011, 35), *Osим sporova, u tom periodu je bila žestoka finansijska kriza...* (Vijesti, 12. 10. 2011, 7), *Osim termoelektrane, trebala bi se graditi i prateća tvornica bioetanola...* (Jutarnji list, 20. 12. 2014, 4), *...a osim uživanja u engleskoj prestonici, pjevačica je završavala i poslovne obaveze.* (Dan, Šarena strana, 27. 12. 2014, 22). Upotrebu prijedložno-padežne konstrukcije **osim + G** u ovom značenju registrovao je već M. Stevanović u svojoj *Sintaksi*: „Ne više sa značenjem izuzimanja, već za označavanje pridruživanja drugome čemu...predlog **osim**, s genitivom naravno, imamo u primerima tipa: **osim toga je dovoljno poznao prošlost svoga jezika** (T. Maretić, *Gramatika i stilistika*, 9) – **Osим španskog naroda samo je francuski narod mogao dati...** (J. Dučić, *Dela* 5, 34)“ (Stevanović 1974: 287–288). Prijedložno-padežnu konstrukciju **osim + G** u značenju tzv. aditivnog (komitativnog) genitiva pominju i autori kolektivne monografije *Sintaksa savremenoga srpskog jezika – prosta rečenica*. Za aditivni (komitativni) genitiv (ko)autori ove monografije kažu da je u pitanju „genitiv sa značenjem pridruživanja (dodavanja, uključivanja) jedne pojave (osobe, predmeta, apstraktnog pojma) drugoj“ (Piper et al. 2005: 173). Zanimljivo da neki drugi gramatički priručnici savremenog jezika ne pominju prijedložno-padežnu vezu **osim + G** u aditivnom značenju. Tako npr. autori (iz štampe nedavno izašle) *Kognitivne gramatike hrvatskoga jezika* navode da je za konstrukciju **osim + G** „karakteristično značenje isključivanja. Sami orijentiri isključeni su iz označenoga scenarija, pa se s obzirom na to profilirani situacijski okvir u odnosu na njih također ostvaruje kroz predodžbu prostorne udaljenosti“ (Belaj, Tanacković-Faletar: 355–356). Ni autori *Gramatike hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* ne registruju aditivno značenje prijedložno-padežne konstrukcije **osim + G**, već samo eksceptivno: „Genitivu s prijedlogom **osim** izuzimanje je osnovno značenje“ (Silić, Pranjковиć 2005: 216). Prijedložno-padežnu konstrukciju **osim + G** kao osnovni i najbitniji model eksceptivnog genitiva, tj. genitiva „sa značenjem izuzimanja (isključivanja) jedne pojave (osobe, predmeta, apstraktnog pojma)

iz mnoštva ostalih prisutnih ili odsutnih istovrsnih pojava“ navode i autori *Sintakse savremenoga srpskog jezika* (Piper et al. 2005: 172). Iz navedenog se kao bitne mogu izdvojiti dvije činjenice: a) značenje izuzimanja (isključivanja) je osnovno značenje prijedložno-padežne konstrukcije **osim + G** i b) ni u jednom od pomenutih gramatičkih priručnika (a ni u široj literaturi, koliko je nama poznato) ne uočava se i ne objašnjava veza između eksceptivnog značenja prijedložno-padežne konstrukcije **osim + G** kao za nju primarnog, sa jedne strane, i njenog aditivnog značenja, kao izvedenog, sa druge. A ta veza postoji iako su ova dva značenja, eksceptivno i aditivno, obuhvaćena jednom te istom prijedložno-padežnom konstrukcijom, naizgled potpuno suprotna i međusobno isključujuća. Koncept izuzimanja, isključivanja leži u osnovi oba značenja ove prijedložno-padežne konstrukcije. Razlika se tiče konteksta u kojem se realizuje značenje isključivanja. U značenju koje se u *Sintaksi savremenoga srpskog jezika* markira kao eksceptivno, genitivom s prijedlogom **osim**, kako smo već naglasili, jedan entitet izuzima se iz „mnoštva ostalih prisutnih ili istovrsnih pojava“. U drugom značenju ove prijedložno-padežne konstrukcije, značenju koje se nominuje kao aditivno, koncept isključivanja (izuzimanja) se, ako je tako moguće reći, vezuje za mentalni prostor enkodera poruke, tj. tiče se hijerarhizacije informativnog značaja rečeničnih članova u umu kreatora datoga iskaza. Pojam s imenom u genitivu je, naime, presuponirani pojam, pojam koji se podrazumijeva u okviru skupa određenih entiteta mišljenih u umu kreatora iskaza. Isključivanje (izuzimanje) tiče se upravo podrazumijevajuće prirode pojma s imenom u genitivu u konstrukciji s prijedlogom **osim**. Drugim riječima, pojam sa imenom u genitivu „isključuje se“, „izuzima“ u smislu da u hijerarhizaciji informativne vrijednosti rečeničnih članova od strane pošiljaoca poruke taj pojam odstupa u drugi plan. Isključivanje se, dakle, tiče isključivanja pojma sa imenom u genitivu iz centralnog informativnog plana iskaza, iz fokusa obavijesti koja se iskazom želi prenijeti; u tome se, kad je ova upotreba prijedložno-padežne konstrukcije **osim + G** iscrpljuje značenje isključivanja (izuzimanja). Pojam s imenom u genitivu u konstrukciji s prijedlogom **osim**, međutim, iako u pozadini kad je informativni plan iskaza u pitanju, sastavni je dio date misaone konstrukcije enkodera poruke. Upravo ta komponenta sastavnosti, činjenice da je pojam s imenom u genitivu sastavni dio date misaone konstrukcije, i omogućava da se kod te prijedložno-padežne konstrukcije u ovom slučaju razvije aditivno značenje. Priroda konstrukcije **osim + G** u ovim primjerima, konstrukcije koja se u svijesti pošiljaoca poruke tretira kao nosilac podrazumijevane informacije, tj. konstrukcije koja u obavijesnoj strukturi datog iskaza kao takva ima informativno manji značaj, najbolje se vidi iz perifraze iskaza s prijedložno-padežnom konstrukcijom **osim + G**, konstrukcijom s vezom koordinativnih veznika

a i- ...*a osim uživanja u engleskoj prestonici, pjevačica je završavala i poslovne obaveze* > *pjevačica je završavala poslovne obaveze, a i uživala je u engleskoj prestonici...*; **Osim termoelektrane, trebala bi se graditi i prateća tvornica bioetanola...** > *Trebala bi se graditi prateća tvornica bioetanola a i (naravno) termoelektrana*. Mada u lingvističkoj literaturi nema saglasnosti oko funkcionalne i značenjske prirode iskaza s jednovremenom upotrebom veznika **a i i**,¹ mi prihvatamo mišljenje da se „katkada ova dva veznika kom-

¹ Tako npr. M. Stevanović tu vezu vidi kao spoj dva koordinativna veznika i razlog njenog nastanka objašnjava ovako: „Ako je potrebno označiti i sastavnost i suprotnost dviju neposredno uzastopnih rečenica koje su jednim elementom suprotne, a drugim sastavne, onda se upotrebe oba veznika i **a i i**, i to uvek na prvom mestu **a**, kao u primeru: *Nad svom tom žurbom i krikom sjalo je sunce, a i zemlja bjelinom zasenjivala*“ (Stevanović 1974: 804). M. Kovačević, pak, u svom radu o diferencijaciji partikula i homofornih (djelova) veznika tvrdi da su „ta dva spoja (**a i**, **ali i**, prim. M. A.) zaista specifična, ali ni to nisu spojevi dva nezavisna veznika (...) jer jednostavno u srpskom standardnom jeziku nikad nije moguće ‘kombinovati’ dva sintaksički istovrsna (nezavisna ili zavisna) veznika u ‘složeni veznik’. Specifičnost ovih spojeva prvenstveno je u tome što, za razliku od ostalih ‘spojeva’, najčešće nije moguće eliptirati i **a** da rečenica ostane gramatički ovjerena, što posredno upućuje na zaključak da je u ovom spoju i veznik **a** ne partikula. Najčešće je, međutim, moguća redukcija prvog elementa, tj. **a** ili **ali**. Ta činjenica upućuje na alternativne hipoteze kao objašnjenje: ili je prvi dio spoja (tj. **a** odnosno **ali**), budući da je izostavljiv, partikula (iz čega onda nužno proističe zaključak da partikule mogu stajati ispred nezavisnog veznika **i**), ili dva nezavisna veznika mogu tvoriti ‘složeni’ nezavisni veznik... Ni jedna od hipoteza ne može se, međutim, potkrijepiti čvrstim naučnim argumentima“ (Kovačević 1998: 255–256). U nastavku svog rada Kovačević dokazuje da se, pošto se nikad u kontaktnom položaju ne mogu realizovati bilo koji homoforni veznik i partikula, u spoju ***i i** jedna od te dvije jedinice mora supstituisati nekom drugom jedinicom. Po njemu, „zamjena partikule **i** gotovo da nije moguća, jer ona među partikulama nema nijednog relativnog sinonima... Ostaje, dakle, jedina mogućnost da se zamijeni veznik **i**. Kad taj veznik povezuje vremenski sukcesivne ili kauzalne sadržaje koordiniranih klauza, **i** je moguće zamijeniti veznicima **pa** ili **te**, tako da se tada često **i i** realizuje kao **pa/te i**; ali kad se veznikom **i** povezuju vremenski simultani sadržaji klauza, mogućnost supstitucije bilo kojim sastavnim veznikom izostaje. I prioritarno tada dolazi do zamjene **i i** sa **a/ali i**. Izbor **a** ili **ali** kao supstituenta nije slučajna, nego je podržan činjenicom da se u srpskom jeziku i **a** i **ali** pojavljuju i u nevezničkoj funkciji gramatičkih ‘osamostaljiivača’ rečeničnih članova... Veznik **a/ali** pri takvoj supstituciji uz vezničku i sam dobija intenzifikatorsku funkciju, tako da rečenici daje status stilistički markirane (posebno u odnosu na onu sa samim sastavnim veznikom). Tako u navedenom spoju **a/ali** ima ulogu koordiniranog veznika, a **i** ulogu intenzifikatorske partikule...“ (Kovačević 1998: 256). Navedeno Kovačevićevo objašnjenje nastanka spoja **a (ali) i** prilično je neuvjerljivo iz više razloga – tačno je da je, kad povezuje vremenski sukcesivne sadržaje koordiniranih klauza, veznik **i** moguće zamijeniti veznicima **pa** ili **te**; ali ne može se kao tačna prihvatiti Kovačevićeva konstatacija da „kad se veznikom **i** povezuju vremenski simultani sadržaji klauza, mogućnost supstitucije bilo kojim sastavnim veznikom izostaje“. Jer, kako je dobro primijetio i oprimjerio I. Pranjeković „veznik **te** može povezivati i elemente u vremenskoj usporednosti (naglasio M. A.) i elemente u sukcesivnosti. Međutim, taj veznik vrlo često služi kao ‘rezerva’ (prije svega) vezniku

binuju da istaknu izdvojenost sadržaja konstrukcije koju uvode iz opšte celine, uz održanje čvrste veze s njom“ (Simić, Jovanović: 762). Izdvojenost iz cjeline sadržaja koji se uvodi uz istovremeno održanje veze s tom cjelinom sugerise specifičnost sintaktičko-semantičkog statusa tog sadržaja; specifičnost koja je, po našem mišljenju, najprije za enkodera, a onda i dekodera datog iskaza, u manjem informativnom značaju tog dijela iskaza (Simić, Jovanović 2002: 431). U prvobitno sastavnu konstrukciju markiranu veznikom **i** umeće se, dakle, veznik **a**, koji unosi značenje disaritetata i taj dio rečenice po nečem (u našim primjerima po sekundarnosti informativnog značaja njenog sadržaja) izdvaja od njenog ostatka.

Druga činjenica koju ćemo notirati u ovom radu je da se niz prijedloga kojima se uz genitiv primarno označava prostorni odnos među predmetima upotrebljava u konstrukcijama sa koncesivnim značenjem. Riječ je o prijedlozima **pored, kod, kraj i mimo: I pored nezavidne situacije u protekloj godini...odolijevamo teškoćama koje nas prate...**(Dan, Kultura, 27. 12. 2014, 12), **Kod tolike rodbine, ipak je umro napušten i sam.** (razg.), **Krajolikih problema, ipak se ne predaje** (razg.), „Avala“ je šest godina dograđivana bez građevinske dozvole, a i **mimo odobrenja arhitekta Vladislava Plamenca.** (Vijesti, 3. 1. 2015, 35). Ono što je zajedničko svim ovim prijedlozima je „da uz genitiv označuju odnos među predmetima kojemu je svojstvena blizina“ (Silić, Pranjaković 2005: 212). Upotrebu ovih prijedloga u konstrukcijama s

i, tj. upotrebljava se zato da se veznik **i** ne bi prečesto upotrebljavao. To osobito dolazi do izražaja onda kad bi veznik **i** trebalo da se u okviru jedne strukture upotrijebi na različitim razinama (npr. za povezivanje i pojedinih klauza i rečeničnih članova)“ (Pranjaković 1984: 54). Iz rečenog je jasno da nema nikakvih zapreka da veznik **i** bude supstituisan i veznikom **te**, a ne jedino i samo veznicima **a/ali** koji su vezani za drugo funkcionalno-semantičko polje. Sa druge strane, moguća supstitucija veznika **i** veznicima **a/ali** nužno datim koordiniranim strukturama pored komponente sastavnosti pridaje i komponentu neke (pod)vrste suprotnosti. Mi se zbog svega toga, kad je spoj **a i** u pitanju, opredjeljujemo za rješenje iznijeto u glavnom tekstu, tj. stav da je ovdje riječ o kombinaciji dva veznika. Mišljenja smo da su ove koordinirane konstrukcije primarno sastavne; kod njih je, naime, moguće elipsirati veznik **a**, a da konstrukcija ostane gramatična, ali to isto nije moguće uraditi sa veznikom **i**, npr. *Rukopis sadrži i nove važne priloge, a i tekstove koji su objavljeni u „Crnogorskom književnom listu“* > *Rukopis sadrži i nove važne priloge i tekstove koji su objavljeni u „Crnogorskom književnom listu“*, ali ne **Rukopis sadrži i nove važne priloge, a tekstove koji su objavljeni u „Crnogorskom književnom listu“*. Moglo bi se reći da je veznik **a** naknadno dodat, i da u ovim konstrukcijama on vrši svoju centralnu funkciju koja se ispoljava u tome da se njim „obeležava izuzimanje izvesnih grupa fakata iz celine, i to na taj način što se među njima stvara disaritet po nekom svojstvu, funkciji ili odnosu, ali uz zadržavanje osećaja pripadnosti celini u opštem smislu, van istaknute perspektive. Važno je dodati da je objedinjavajuća perspektiva samo stvar ‘osećaja’, i da je u semantičkoj pozadini, kao neka opšta perspektiva. A da je disaritet u prvom planu...Veznikom **a**, može se reći, označava se delimičan unutrašnji disaritet neke globalno jedinstvene celine“ (Simić, Jovanović: 2002: 431).

koncesivnim značenjem konstatuju sve bitnije gramatike srpskohrvatskog, srpskog i hrvatskog jezika.² Postavlja se pitanje zašto su se baš prijedlozi s genitivom koji označavaju odnos među predmetima kojem je svojstvena blizina pojavili u sklopu onog dijela koncesivne konstrukcije koji denotira na zadovoljeni uslov. Da bismo to objasnili napravićemo ekskurs u dva pravca – u pravcu takozvane lokalističke teorije i u pravcu dubljeg pojašnjenja semantičke kategorije dopusnosti. M. Kovačević u svojoj studiji o uzročnom semantičkom polju, govoreći o učešću prostih kategorija u formiranju kategorije uzroka u jeziku, kaže da je „lokalnost (...) produkt još mitskog mišljenja; kategorija koja se zasniva na neposrednom opažanju momenata naporednosti, supostojanja objekata. Za označavanje i izražavanje lokalnosti gotovo svi jezici su stvorili efikasna sredstva, koja će dalje, zavisno od toga koliko je bilo učešće ove u formiranju drugih kategorija – biti korištena za izražavanje mnogih drugih značenja“ (Kovačević 2013: 31). Kako vidimo, sredstva za izražavanje lokalnosti koriste se i u konstrukcijama s dopusnim značenjem; budući da su u razvoju jezika najranije oformljena, sasvim je razumljiv i njihov prodor u semantičku sferu koncesivnosti. Da bismo objasnili odakle i zašto su se baš prostorni prijedlozi za izražavanje odnosa blizine pojavili kao sredstvo za izražavanje prvog dijela koncesivnih konstrukcija, moramo se detaljnije pozabaviti i semantičkom prirodom koncesivnosti. Egzegezu je pri tome, privremeno, najbolje prenijeti na teren zavisnosloženih rečenica s veznikom **iako** kao tipičnog izraza i predstavnika semantičke kategorije koncesivnosti u B/CG/H/S jeziku. Zanimljiva zapažanja o koncesivnim rečenicama daju R. Simić i J. Jovanović u svojoj, u ovom radu već citiranoj knjizi: „Veznik ‘iako’

² „U prirodi je našeg jezika i upotreba genitiva s predlogom **kod** s permisivnim (dopusnim) značenjem, kakvo imamo u primerima: *Sramota bi bila da Turci dođu u moju kuću, pa i kod tolike slave i imena moga da u njoj ništa ne nađu...*“ (Stevanović 1974: 308). „Dakle, i genitiv s predlogom **kraj** (...) upotrebljava se s koncesivnim (dopusnim) značenjem, npr.: **Kraj sve nedaće u životu bijaše svojoj djeci dobar i predobar...**“ (Stevanović 1974: 317). „A od ovoga (značenja zajednice pojma s imenom u genitivu s prijedlogom **pored** sa onim od čega se taj pojam na izvjestan način izuzima, prim. M. A.) opet nije daleko koncesivno značenje upotrebe genitiva s predlogom **pored**, u kojem su „obični i predlozi **kod** i **kraj**... *Ta tri romana, i pored zastarele forme, moderna su po zamisli...*“ (Stevanović 1974: 325). „Genitiv s prijedlogom **kod** relativno se često upotrebljava i u dopusnome značenju, npr. *Ni kod tolikih problema oni se ne predaju.* U tome značenju javljaju se i prijedlozi **kraj**, npr. **Kraj tolikih djevojaka on se ne ženi**, i **pored**, npr. **I pored takvih susjeda treba sačuvati živce i živjeti normalno**“ (Silić, Pranjković 2005: 214). Autori *Sintakse savremenog srpskog jezika – prosta rečenica* kao modele za realizaciju koncesivnog genitiva navode prijedložno-padežne konstrukcije s prijedlozima **pored**, **mimo**, **bez**, **protiv**, **preko** i **kod** (Piper et al. 2005: 170–172). „Dopusni genitiv upotrebljava se s predlozima **mimo**, **pored**, **kraj**, **bez**, **protiv**, **preko** ili **kod** u adverbijalnoj ili u atributskoj funkciji, sa značenjem prevladavanja prepreke za ostvarivanje onoga što se apstraktnom imenicom u dopusnom genitivu određuje“ (Piper 2013: 335).

u stvari je stegnuta sekvenca ‘i ako’ = ‘ako i’. Poslednja se može shvatiti kao granični slučaj uslovne implikativnosti sa opštim značenjem: ‘u svim slučajevima, pa i u tome da’: – Ići ćemo na izlet iako bude padala kiša = Ići ćemo na izlet bez obzira na sve, pa i na kišu = Svakako ćemo ići na izlet. Iz uslovne sfere, tj. iz sfere kondicionalne presupozitivnosti, značenje konstrukcije na taj način migrira u oblast bezuslovne presumptivnosti. Koncesivnost nije ništa drugo do dalja razvojna forma bezuslovnosti“ (Simić, Jovanović 2002: 1358). „Semantička podloga koncesivnosti slična je onoj kod suprotnih naporednih rečenica. Razlika je u načinu sintaksičkog uobličavanja ekskluzije: tamo su kontradiktorne činjenice stavljene jedna kraj druge kao ravnopravne, a ovde je za polazište uzeta jedna, pa je sa njenoga gledišta ocenjena druga kao neočekivana, a ipak ‘dopuštena’“ (Simić, Jovanović 2002: 1359). Pored udruživanja sa semantičkom kategorijom uslovnosti [J. Silić i I. Pranjković ovaj tip dopusnih rečenica nazivaju uvjetnodopusnima (Silić, Pranjković 2005: 349)], dopusne rečenice nastaju i udruživanjem sa uzročnošću „pa su takve dopusne rečenice u relaciji prema uzročnima... (i) nazivaju se uzročnodopusnima“ (Silić, Pranjković 2005: 349). No, bez obzira na koji način nastaju dopusne rečenice, da li udruživanjem sa semantičkom kategorijom uslovnosti ili udruživanjem sa semantičkom kategorijom uzročnosti, važno je konstatovati sljedeće – sadržaji zavisne klauze i glavne klauze jedne dopusne rečenice povezani su dubljom zavisnošću, određenim vidom zakonomjernosti. Tako npr. u rečenici *Otišli smo u šetnju iako je padala kiša* između radnje šetanja i padanja kiše postoji imanentna veza i unutarnja zakonomjernost u smislu da se po kiši (najčešće) ne ide u šetnju. Koncesivno značenje prijedloga kojima se označava blizina među entitetima najverovatnije je poteklo iz konteksta u kojima se ovi prijedlozi upotrebljavaju u njihovom primarnom značenju, značenju **prostorne** blizine; npr. **Pored obilne večere**, *ostao je gladan* (Ostao je gladan u blizini obilne večere); Iz ovakvih konteksta, u kojima je značenje prostorne blizine primarno, a koncesivno tek latentno, upotreba prijedloga **pored**, **kod**, **kraj**, **mimo** s genitivom proširila se i u kontekste u kojima se blizina shvata metaforički: I **pored nezavidne situacije** u protekloj godini...*odolijevamo teškoćama koje nas prate* (u navedenom primjeru pojam blizine manifestuje se kao simultanost *odolijevanja teškoćama* i *nezavidne situacije*, uklopljenost prvog sadržaja u drugi). U takvim kontekstima pored metaforički shvaćenog odnosa blizine između sadržaja na koji referiše prijedložno-padežna konstrukcija **pored**, **kod**, **kraj**, **mimo** + **G** i sadržaja na koji referiše ostatak klauze, u prvi plan dolazi i odnos vremenskog paralelizma između ta dva sadržaja. Na bazi vremenskog paralelizma i metaforički shvaćene blizine između pomenuta dva sadržaja klauze stvara se podloga za nastanak koncesivne semantike kod prijedložno-padežnih veza **pored**, **kod**, **kraj**, **mimo** + **G**; prijedlozima kojima

se denotira blizina uz pojam u genitivu, uz vremenski paralelizam sadržaja koji se, sa jedne strane, iskazuje prijedložno-padežnom konstrukcijom, a sa druge, ostatkom klauze, naglašava se **tijesna logičko-smisaona povezanost** tih sadržaja. Tijesna logičko-smisaona povezanost sadržaja ostatka klauze sa pojmom u genitivu sa pomenutim prijedlozima implicuje i nameće očekivanje da bi sadržaj tog dijela klauze po unutarnjoj zakonomjernosti, diktiranoj semantikom pojma u genitivu, trebalo / ne bi trebalo da se realizuje (npr. **Pored nezavidne situacije u protekloj godini ne uspijevamo da odolijevamo teškoćama koje nas prate**). Međutim, dešava se upravo suprotno. I upravo u tome otkriva se konačni razlog (opstanka) upotrebe prijedloga **pored, kod, kraj, mimo** sa genitivom (i) u koncesivnom značenju – naglašavanjem, putem metaforičke upotrebe primarno prostornih prijedloga za denotiranje odnosa blizine među entitetima, tijesne unutarnje, logičko-smisaone veze među konstituentima koncesivne konstrukcije posmatrane kao cjelina, impliciranjem na taj način da semantika pojma u genitivu zahvaljujući toj tijesnoj logičko-smisaonoj povezanosti sa ostatkom sadržaja klauze nužno mora izazvati (ne)realizaciju ostatka sadržaja klauze, što se ipak ne dešava, postiže se krajnji efekat – **oformljenje značenja bezuslovne presumptivnosti klauze u cjelini** (npr. u već pomenutom primjeru *Svakako uspijevamo da odolimo teškoćama koje nas prate*). Riječju, prijedlozi koji primarno funkcionišu kao pokazatelji relacije konkretne blizine među određenim entitetima pokazali su se, kroz opisani semantički proces, kao efikasno jezičko sredstvo za izražavanje jedne apstraktne kategorije, kategorije koncesivnosti.

U ovom radu pozabavićemo se i upotrebom prijedloga **do** s genitivom u značenju izuzimanja. Eksceptivni genitiv se definiše kao „genitiv sa značenjem izuzimanja (isključivanja) jedne pojave (osobe, predmeta, apstraktnog pojma) iz mnoštva ostalih prisutnih ili odsutnih istovrsnih pojmova“ (Piper et alt. 2005: 172). Autori ove monografije ističu da je prijedlog **do** sa genitivom u eksceptivnom značenju arhaičan (Piper et alt. 2005: 173), dok za upotrebu genitiva sa ovim prijedlogom u istom značenju J. Silić i I. Pranjković u svojoj knjizi kažu da je u savremenom hrvatskom jeziku obilježena (Silić, Pranjković 2005: 206). Ni u jednom od ovih priručnika nema međutim naznake od ukazivanja na moguću povezanost primarnog značenja veze genitiva s prijedlogom **do** i eksceptivnog značenja ove prijedložno-padežne konstrukcije. Primarno značenje genitiva sa prijedlogom **do** „vezano je za adlokalnost (...) s tim da je tomu prostornom odnosu svojstveno kretanje jednoga predmeta prema drugome kao granici kretanja (riječ je o graničnoj direktivnosti)“ (Silić, Pranjković 2005: 205). Semantički bitan u konstrukciji genitiva sa prijedlogom **do** je, dakle, pojam granice pri čemu, kad je riječ o spacijalnom značenju, tu granicu predstavlja pojam sa imenom u genitivu. Granica se, međutim, može aper-

cepirati ne samo kao nešto prema čemu je usmjereno kretanje nekog entiteta ili nešto uz što supostoji neki drugi entitet nego i kao nešto što odvajajući pojam sa imenom u genitivu od situacije na koju referiše ostatak iskaza; upravo ta činjenica je omogućila pojavu eksceptivnog značenja prijedložno-padežne konstrukcije **do + genitiv**.

Rezimirajući, možemo reći da je semantička evolucija ne samo prijedložno-padežnih konstrukcija nego jezičkih jedinica uopšte veoma zanimljivo i korisno područje za istraživanje budući da objedinjuje izučavanje izražajnih sredstava jezika, sa jedne strane, i mentalnih procesa, sa druge, omogućavajući dublje uvide u funkcionisanje ljudskog uma. Utoliko je čudnije da u literaturi o B/CG/H/S jeziku nema mnogo radova s ovom tematikom. Ovaj rad smatramo skromnim doprinosom u pravcu popunjavanja praznine na polju izučavanja semantičkog razvoja jezičkih jedinica u B/CG/H/S jeziku; izučavanja koje će u budućnosti, nadamo se, postati mnogo intenzivnije, što će kao rezultat imati temeljniju proučenost B/CG/H/S jezika i temeljnija saznanja o semantičkim procesima koji su aktivni ili su bili aktivni u njemu.

Izvori

- *Vijesti* – dnevni list iz Podgorice
- *Dan* – dnevni list iz Podgorice
- *Jutarnji list* – dnevni list iz Zagreba

Literatura

- Belaj, Branimir, Faletar Tanacković, Goran. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput, 2014.
- Klikovac, Duška. *Semantika predloga*. Beograd: Filološki fakultet, 2000.
- Kovačević, Miloš. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Raška škola, 1998.
- Kovačević, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Beograd: Jasen, 2012.
- Piper, Predrag et al. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 2005.
- Piper, Predrag, Klajn, Ivan. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2013.
- Pranjković, Ivo. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Pranjković, Ivo. *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1984.

- Silić, Josip, Pranjković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Simić, Radoje, Jovanović, Jelena. *Srpska sintaksa 1–2*. Beograd: Jasen, 2002.
- Stevanović, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik 2. Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga, 1974.

Miomir ABOVIĆ

**EXTENSION OF MEANING OF PREPOSITIONS: NON-PRIMARY
MEANINGS OF PREPOSITIONS *OSIM, PORED, KOD, KRAJ, MIMO*
AND *DO* IN THE BOSNIAN, MONTENEGRIN, CROATIAN AND
SERBIAN LANGUAGE**

In this paper, the author deals with non-primary meaning, in terms of the direction of semantic development, of certain prepositions and groups of prepositions in the Bosnian, Montenegrin, Croatian and Serbian language. The author aims to describe the mechanisms of development of non-primary meaning of these prepositions (and groups of prepositions), meaning that is ascertained by more or less all the relevant grammatical manuals in the relevant languages, but with no attempt made to explain their formation.

Key words: *adverbs, meaning, semantic development, genitive case, additivity, concessionality*